

УДК 94(477.82)"1918/...":061.2

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-41-11>

ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» НА ВОЛИНІ: ОГЛЯД СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ

Трофімук-Кирилова Тетяна Михайлівна,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
trofimuk.tetyana@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-2006-555X*

Карпюк Аліна Віталіївна,
*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
poslovska91@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2055-6471*

Мета статті – проаналізувати стан наукової розробки становлення і діяльності просвітянських осередків на Волині у працях сучасних українських дослідників.

Методи. Дослідження проведене на основі використання принципів історизму, об'єктивності та комплексності джерел із використанням методів: історіографічного аналізу та синтезу, проблемно-хронологічного, проблемно-ситуаційного та порівняльного.

Результати. На основі зазначених принципів та методів було проаналізовано історіографічний доробок з історії товариства «Просвіта» на Волині. Огляд історіографії дозволив зробити висновок, що ця проблематика привертає увагу значної кількості науковців та краєзнавців, передусім із Луцька, Рівного та інших міст Західної України. Умовно основні праці (монографії, дисертації, наукові збірники та статті) поділено на дві групи: становлення та розвиток просвітянських осередків на Волині і напрями діяльності волинських «Просвіт». Серед першої групи варто відмітити дослідників В. Барана, М. Кучерепу, С. Пономаренко, Б. Савчука, Л. Стрільчук, М. Філіпович та ін., а у другій – О. Каліщук, Л. Понедельник, Т. Сладковську, Ю. Сороку та ін. На основі історіографічного аналізу встановлено, що більшість науковців наголошують на багатоаспектності діяльності волинських просвітянських осередків та важливості їх ролі у національно-культурному розвитку України.

Висновки. Сучасні українські дослідники поглиблюють вивчення історії просвітянського руху в Україні. В останні роки зростає кількість праць з історії «Просвіти» у регіональному вимірі. Так, значний інтерес у науковців викликає проблематика становлення та напрямів діяльності просвітянських організацій на Волині. Аналіз та представлення авторами у дослідженнях форм та способів діяльності локальних просвітянських осередків сприяє просвітницькій роботі сучасних громадських організацій, а це, в свою чергу, створює сприятливі умови для популяризації української мови та культури. Це на сьогодні має надзвичайно важливе значення для формування національної свідомості, ідентичності та загалом національно-культурного розвитку України.

Ключові слова: «Просвіта», просвітянські осередки, Волинь, історіографічний огляд, наукові дослідження.

THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF THE PROSVITA SOCIETY IN VOLYN: OVERVIEW OF MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Trofimuk-Kyrylova Tetyana Mykhailivna,
*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Museum
Studies, Monument Science and Information & Analytical
of Lesya Ukrainka Volyn National University
trofimuk.tetyana@vnu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-2006-555X*

Karpiuk Alina Vitaliivna,
*Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Museum Studies,
Monument Science and Information & Analytical
Activities
Lesya Ukrainka Volyn National University
poslovska91@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2055-6471*

Aims. To analyze the state of scientific development of the formation and activity of Enlightenment Organizations (named Prosvita) in Volyn in the works of modern Ukrainian researchers.

Methods. The research was conducted on the basis of using the principles of historicism, objectivity and comprehensiveness of sources using methods: historiographical analysis and synthesis, problem-chronological, problem-situational and comparative.

Results. On the basis of the mentioned principles and methods, the historiographic work on the history of the Prosvita society in Volyn was analyzed. A review of historiography allowed us to conclude that this issue attracts the attention of a significant number of scientists and local historians, primarily from Lutsk, Rivne and other cities of Western Ukraine. Conventionally, the main works (monographs, dissertations, scientific collections and articles) are divided into two groups: formation and development of Enlightenment Organizations in Volyn and directions of activity of the Volyn “Prosvitas”. Among the first group, it is worth noting researchers V. Baran, M. Kucherepa, S. Ponomarenko, B. Savchuk, L. Strilchuk, M. Filipovych, and others, and in the second – O. Kalishchuk, L. Ponedelnyk, T. Sladkovska, Yu. Soroka, and others. On the basis of historiographical analysis, it has been established that the majority of scientists emphasize the multidimensionality of the activities of the Volyn Enlightenment Organizations and their important role in the national and cultural development of Ukraine.

Conclusions. Modern Ukrainian researchers deepen the study of the history of the Enlightenment movement in Ukraine. In recent years, the number of works on the history of the Prosvita in the regional dimension has increased. The problem of formation and directions of activities of Enlightenment Organizations in Volyn arouses considerable interest among scientists. The analysis and presentation by the authors in the studies of the forms and methods of activity of local Enlightenment centres contributes to the educational work of modern public organizations, and this, in turn, creates favorable conditions for the popularization of the Ukrainian language and culture. The analysis and presentation of the forms and methods of activity of local Enlightenment Organizations by the authors in the research contributes to the educational work of modern public organizations, and this, in turn, creates favorable conditions for the popularization of the Ukrainian language and culture. Today, this is extremely important for the formation of national consciousness, identity and, in general, the national and cultural development of Ukraine.

Key words: Prosvita, Enlightenment Organizations, Volyn, historical review, scientific research.

1. Вступ. Початок повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 р. сформував дійсність, в якій українці стали на оборону своєї територіальної цілісності, власних національних інтересів та цінностей. Ще більше посилилось відчуття захисту своєї національної ідентичності. Вона виступає цивілізаційним фактором та є визначальною у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики будь-якої країни. В сучасних умовах зміцнення національної ідентичності є основним способом спротиву проти російської агресії. Українці доводять усьому світові свою активну громадянську позицію, захищаючи

державний суверенітет, українську історію, культуру та інші цінності.

Сьогодні як ніколи раніше вкрай необхідною стає популяризація української ідентичності не тільки з пізнавальною, але й з навчальною метою. Ряд сучасних проблем, серед яких збереження української культури, використання української мови, укріплення духовності, доводилось вирішувати громадським організаціям у минулому. В умовах, коли ворог намагається знищити українську державність, актуалізується необхідність вивчення та використання успішного просвітнянського досвіду збереження й розвитку української

культури, науково-просвітницької, освітньої та інших напрямів роботи, що сприятиме зростанню самосвідомості громадян і має практичне значення у побудові громадянського суспільства. На сьогодні продовжує залишатися актуальним питанням дослідження ролі волинської «Просвіти» у соціокультурному просторі України. Вирішенню цього завдання допоможе короткий історіографічний огляд.

Мета дослідження – аналіз сучасної української історіографічної спадщини з історії та основних напрямів роботи «Просвіти» на Волині в різні періоди її існування. Наявність значної кількості наукових розробок дає можливість провести їх певну систематизацію та сформулювати рекомендації щодо подальшого вивчення теми.

Методологія дослідження. Для досягнення мети та вибору методів та принципів дослідження авторами насамперед було проаналізовано історіографічну ситуацію та з'ясовано, які аспекти з історії та діяльності волинської «Просвіти» на сьогоднішній час ґрунтовно досліджено, а які питання потребують поглибленого вивчення.

Відповідно до методології історіографічного пізнання науково-дослідницький процес ґрунтується на певному методологічному інструментарії, який включає в себе основоположні принципи, дослідницькі методи та засоби. Методи роботи підпорядковані окремим методологічним принципам. Наприклад, принцип історизму дозволив оцінити основні напрямки історіографічних досліджень про просвітянські осередки і розглянути їх в динаміці. Окрім цього, логіка вивчення історіографічного матеріалу спирається на принципи об'єктивності та комплексності джерел.

Серед комплексу основних та допоміжних дослідницьких методів, які застосовуються в історіографічних дослідженнях, використано методи історіографічного аналізу та синтезу, які дали можливість систематизувати основні вітчизняні дослідження з історії та діяльності товариства «Просвіта» на Волині. Виявити закономірності та регіональні особливості роботи просвітянських осередків регіону дозволили проблемно-хронологічний, проблемно-ситуаційний та порівняльний методи.

2. Становлення та розвиток просвітянських осередків на Волині. Перше культурно-освітнє Товариство «Просвіта», яке є одним із найдавніших осередків українського національно-культурного відродження, піднесення національної свідомості та консолідації українців, виникло у місті Львів у 1868 р. Перебування Волині у складі Російської імперії стало на заваді швидкому поширенню просвітянського руху в цьому регіоні. Однак у період Першої світової війни ситуація змінилася. У 1916 р. у містечку Мацеїв (нині – смт Луків) було сформовано перший просвітянський осередок, що

було пов'язано із організацією та відкриттям українськими січовими стрільцями мережі українських приватних шкіл на Волині. Вже наприкінці 1917 р. «Просвіти» виникли у таких містах як Рівне, Кременець, Здолбунів, Острог, у 1918 р. – Луцьку, у 1919 р. – Володимирі, у 1920 р. – Ковелі. З часом просвітянство стало масовим явищем. Кожне повітове Товариство відкривало свої філії у багатьох населених пунктах Волинського воєводства. На жаль, репресивна політика польської влади наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. щодо «Просвіти» призвела до фактично повного припинення діяльності цього Товариства на Волині. Проте просвітяни продовжили брати участь в українському державотворенні.

Наступним етапом активізації просвітянського руху на Волині став період нацистської окупації, коли заборонені радянською владою осередки товариства «Просвіта», хоча і на короткий час (1941–1944 рр.), але відновили роботу на території краю. Після 1944 р. радянська влада на Волині ініціювала створення своїх ідеологізованих культурно-освітніх і мистецьких структур. Їх діяльність визначалась політичними завданнями та спрямовувалась на ліквідацію народних осередків «Просвіти».

Датою відновлення просвітянської діяльності в Україні можна вважати лютий 1989 р., коли у місті Київ пройшла конференція щодо створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка (із здобуттям Україною незалежності реорганізоване у Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка). У березні цього ж року у м. Луцьку відбулися установчі конференції обласної та міської організації цього товариства. А у 1991 р. була утворена Волинська крайова організація Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, яка на сьогоднішній день проводить активну роботу щодо популяризації української історії та культури.

Здобуття незалежності Україною 24 серпня 1991 р. відкрило нову сторінку як в історії просвітянського руху в нашій державі, так і у дослідженні вітчизняними істориками діяльності товариства «Просвіта». Щодо Волині, то починаючи із другої половини 1990-х рр., спостерігається постійне збільшення кількості наукових розвідок із цієї тематики. На основі значного масиву архівних матеріалів та опублікованих джерел, частина науковців розробляє проблематику заснування «Просвіти» на Волині у різні історичні періоди, організаційні та правові аспекти її функціонування, а інша частина активно працює над вивченням різних напрямів діяльності просвітянських осередків, адже волинська «Просвіта» стала своєрідною школою національно-духовного виховання жителів регіону, охопивши найрізноманітніші сфери суспільного життя.

Вивченням сторінок історії і діяльності просвітянських організацій на Волині активно займаються науковці з Луцька, Рівного та інших міст Західної України. Однією із перших наукових монографій у незалежній Україні, у якій на основі аналізу архівних матеріалів Волинського, Львівського та Рівненського державних архівів розкрито становлення, організаційні та правові засади функціонування, напрями діяльності просвітянських осередків на Волині у різні хронологічні періоди (міжвоєнний, німецької окупації, сучасний), є книга Б. Савчука «Волинська Просвіта» (Савчук, 1996).

Діяльності волинської «Просвіти» присвячений збірник наукових статей, документів і матеріалів «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне» (2001 р.) (Баран, 2001). У вступній частині В. Баран охарактеризував процес заснування та особливості роботи «Просвіти» й її філій на території усієї України. Вчений зауважив, що просвітянський рух на Волині відрізнявся від інших регіонів, передусім через те, що кожна повітова «Просвіта» функціонувала «на основі власного Статуту (на відміну від Галичини, де всі організації діяли на основі Статуту Львівської «Просвіти»)» (Баран, 2001: 6). М. Кучерепа більш детально зупинився на аналізі діяльності просвітянських осередків на Волині у міжвоєнний період, акцентуючи особливу увагу на Луцькому, Рівненському та Ковельському. Стаття Р. Давидюк доповнює відомості про просвітянство на Волині. У збірнику також вміщено спогади, автобіографії, листи та інші документи волинських просвітян, які є важливим історичним джерелом (Баран, 2001: 119–154).

Однією із останніх монографій, присвячених товариству «Просвіта» на Волині, є колективне дослідження 2022 р. науково-педагогічних працівників факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (Ярош, 2022). Історії просвітництва у ній присвячено окремий розділ, у якому дослідниці Л. Стрільчук, М. Філіпович, О. Майборода проаналізували становлення та розвиток просвітянського руху до 1991 р.

Зародження просвітянського руху на Волині, заснування просвітянських організацій у краї, налагодження взаємин між «Просвітами» та характерні риси цих процесів висвітлено й у низці статей, опублікованих у фахових виданнях України. Наприклад, історію волинських повітових «Просвіт», регіональну специфіку організаційної структури товариства, напрями діяльності місцевих просвітянських осередків у міжвоєнний період та політику польської влади щодо них проаналізовано М. Кучерепою (Кучерепа, 2016). Порівняння умов створення та розвитку організаційних засад діяльності просвітянських товариств

на Буковині і у Західній Волині в міжвоєнний період розкрито О. Добржанським (Добржанський, 2022). Автор встановив, що організаційно буковинська «Просвіта» була «краще структурована, мала затверджений владою статут, який чітко визначав цілі і завдання товариства. «Просвіти» Західної Волині не змогли створити єдиної організації через перешкодження польської влади, що обмежувало можливості координації просвітянської діяльності» (Добржанський, 2022: 97). У статті І. Зуляка «Взаємини «Просвіти» Східної Галичини з Волинню у міжвоєнний період» проаналізовано напрями контактів Головного відділу товариства «Просвіта» із волинськими просвітянами у 20-х р. ХХ ст. (Зуляк, 2013). Автор відзначив, що відносини «Просвіти» Східної Галичини вирізнялися поширенням її впливу на Волинське воєводство, однак польська влада штучно стримувала ці зв'язки у міжвоєнний період. Саме тому, в основному, це був лише обмін та розповсюдження видань товариства.

Товариство «Просвіта», окрім діяльності у повітових центрах Волинського воєводства, мала також свої філії в окремих містах, містечках та селах. У останні роки вітчизняні історики активно почали досліджувати і їх діяльність. Так, заснування товариства «Просвіта» в м. Луцьку і правові засади його функціонування з'ясовано у статті С. Пономаренко (Пономаренко, 2000). Історія і діяльність Луцької повітової «Просвіти» у 1918–1935 рр. стала об'єктом зацікавлення й М. Філіпович, яка у низці досліджень детально проаналізувала основні етапи розвитку, статутні та програмні документи цього товариства, його структуру, соціальний, освітній та віковий склад членів, специфіку його діяльності та основні форми і методи роботи у контексті тогочасної суспільно-політичної ситуації у Волинському воєводстві (Філіпович, 2002; Філіпович, 2007).

Суспільно-політичні умови розвитку та діяльність цього ж просвітянського осередку у період нацистської окупації м. Луцька (1941–1944 рр.) проаналізовано Б. Зеком (Зек, 2015). Ця ж тематика розкрита у дослідженні Л. Дударчука. У його статті охарактеризовано процес відкриття та організаційну структуру товариства, обраховано кількість філій «Просвіти» у регіоні, висвітлено окремі біографічні відомості та діяльність волинських просвітян у 1941–1944 рр. (Дударчук, 2018). З огляду на період автори вказують на безсистемний непередбачуваний характер діяльності «Просвіти», перешкодами для якого стали постанови окупаційної влади. Однак, незважаючи на це, національно свідомим місцевим жителям вдавалося організувати просвітянську роботу, яка значною мірою сприяла відродженню української культури.

Передумови заснування Ковельської повітової «Просвіти» у 1920 р., її статутні документи,

напрями роботи, біографічні відомості та просвітницьку роботу окремих ініціаторів та засновників цієї організації проаналізувала А. Гарбарук у статті «Витоки Ковельської повітової «Просвіти» (початок 1920-х рр.)» (Гарбарук, 2016). Досить вдалим рішенням є розміщення авторкою у статті спогадів І. Левчанівської (доньки першої жінки-сенаторки від Волині у Сеймі Речі Посполитої) про умови та соціально-економічні й морально-психологічні труднощі роботи місцевих просвітян (Гарбарук, 2016: 52).

Історії, організаційній структурі та основним напрямкам роботи Ковельської повітової «Просвіти» у міжвоєнний період присвячена стаття М. Кучерепа та О. Сушук. Серед іншого у ній подано важливі статистичні відомості, зокрема фінансовий стан Товариства, його кількісний склад у 1925–1927 рр., чисельність відкритих ним бібліотек-читалень та їх фондовий склад тощо (Кучерепа, Сушук, 2015: 84–87). У цьому ж дослідженні автори також звернули увагу на розвиток просвітянського руху у с. Сереховичі, зокрема особливості процесу відкриття та функціонування у складі повітової «Просвіти» цього сільського осередку. Саме проблематика діяльності просвітянських гуртків у невеликих населених пунктах залишається маловивченою і потребує джерелознавчого пошуку та подальших досліджень (Кучерепа, Сушук, 2015: 87–88).

Етапи розвитку, особливості процедури відкриття, персональний склад у 1910–1920-х рр. ще однієї філії (гуртка) Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у містечку Мацеїв розкрито у науковій розвідці Т. Трофімук-Кирилової і С. Чибирак (Трофімук-Кирилова, Чибирак, 2016). Дослідниці зауважили, що саме просвітянський осередок у Мацеєві є одним із перших на Волині, адже його витоки пов'язані із заснуванням Українськими січовими стрільцями у 1916 р. «Народної міської української школи в Мацеєві», з відкриттям якої розпочалося поширення просвітницьких ідей у містечку.

Окремим вектором досліджень з історії волинської «Просвіти» є наукові розвідки в яких охарактеризовано її взаємостосунки із польською владою, проаналізовано перешкоди у діяльності та процес ліквідації просвітянських осередків державною адміністрацією в період воєводства Г. Юзевського наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Так, аналіз політичної ситуації на західноукраїнських землях після входження їх до складу Другої Речі Посполитої, особливостей національної політики польської влади, репресивних заходів щодо товариства «Просвіта» у Волинському воєводстві проведено Л. Стрільчук (Стрільчук, 2018; Strilchuk, Yarosh, 2021). У працях Ю. Крамара (Крамар, 2016) та І. Тичини (Тичина, 2019) висвітлено утиски щодо

волинських «Просвіт» та процес їх ліквідації воєводською адміністрацією Г. Юзевського в першій половині 1930-х рр. Автори наголошують на негативних наслідках закриття просвітянських осередків як для суспільно-політичних і культурних процесів на Волині, так і називають це однією із причин загострення українсько-польських відносин. Це транслює думку про те, що, забороняючи діяльність «Просвіти», польська влада спробувала замінити їх новими громадськими організаціями із назвою «Просвітянські хати», які мали реалізовувати пропольську культурно-освітню політику серед українського населення. Заснування та діяльність цих установ розкрито М. Кучерепою (Кучерепа, 2018). Проте дослідник дійшов висновку, що ці установи, всупереч сподіванням державної адміністрації, мали позитивний вплив на розвиток культурно-освітнього життя на Волині, адже «зберігали самобутність української культури, виховували любов до української пісні, вистави, книги» (Кучерепа, 2018: 104).

3. Напрями діяльності волинських «Просвіт». Частина вітчизняних науковців активно працює над вивченням змісту різних напрямів діяльності товариства «Просвіта» на Волині, яка, продовжуючи традиції галицької, стала своєрідною школою національно-духовного виховання жителів регіону, охопивши найрізноманітніші сфери суспільного життя: освіту, книговидавництво, літературу, музично-драматичне мистецтво, благодійність, кооперацію та ін. Так, значну джерелознавчу цінність для вивчення різних аспектів з історії просвітянського руху ХХ ст. у цьому регіоні має праця О. Каліщук (Каліщук, 2018). Авторка провела значну аналітичну роботу, критично проаналізувавши видання міжвоєнного періоду, в тому числі й ідеологічного спрямування, наприклад, такі як «Дзвін», «Діло» та ін. На основі цих даних нею було побіжно охарактеризовано організаційні аспекти функціонування товариства, зв'язки осередків, умови роботи просвітян та більш детально розкрито різноманітні види просвітянської діяльності, зокрема культурно-освітня. Дослідниця справедливо підкреслює те, що «будучи однією з найстаріших громадських організацій «Просвіта» за час свого існування незмінно діяла в інтересах української спільноти [...]. Саме Товариство «Просвіта» стало основою культурно-просвітнього руху на Західній Волині у міжвоєнні роки 20 ст.» (Каліщук, 2018: 39).

Окремі напрями діяльності просвітянських осередків Волині є предметом дисертаційних досліджень. Так, культурно-освітня робота товариства «Просвіта» на Волині у 1906–1921 рр. розкрита у кандидатській дисертації Т. Сладковської. На підставі аналізу архівних документів, мемуарів, вітчизняної та зарубіжної історіографії авторка встановила, що головними напрямами діяльності

«Просвіти» в краї було відкриття курсів ліквідації неграмотності, професійних курсів, шкіл, створення аматорських театральних труп і хороших колективів, підготовка навчально-методичної літератури, підручників, посібників, організація закладів для відпочинку дітей та спортивних секцій, проведення виховної роботи серед дітей та молоді, а процес становлення та розвитку «Просвіти» на Волині був неоднорідним та залежав від соціально-економічної та політичної ситуації, яка була різною у різних повітах через адміністративно-територіальні перетворення та революційні події початку ХХ ст. Дослідниця також визначила передумови створення «Просвіт» національними меншинами Волині та з'ясувала, що німецькі та чеські просвітницькі організації виникали під впливом та за аналогією українських осередків «Просвіти» і часто не відокремлювалися від них (Сладковська, 2011). У окремій публікації проаналізовано участь просвітніх організацій Волині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у культурно-освітній роботі серед національних меншин (Сладковська, 2009).

Культурно-освітня робота волинських просвітнянських осередків є темою окремих наукових статей. Наприклад, Л. Понедельник проаналізувала цей напрям роботи Луцької повітової «Просвіти» у 1920–1930-х рр. (Понедельник, 2007), а Т. Трофімук-Кирилова – Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у цей же період (Трофімук-Кирилова, 2019).

Волинська «Просвіта» активно працювала над розвитком хорового, музичного та театального мистецтва, що сприяло збереженню, примноженню та зростанню української культури. Саме через ці напрямки діяльності просвітнянські осередки зуміли залучити до сфери свого впливу тисячі волинян. Ця проблематика є об'єктом наукового зацікавлення значної кількості науковців, до прикладу, вона висвітлена у статті Л. Понедельник (Понедельник, 1998), колективній публікації І. Тичини та І. Тичини (Тичина, Тичина, 2022) та ін.

Про те, що проблематика просвітнянського руху в Україні загалом та на Волині зокрема викликає значний науковий інтерес і є актуальним напрямом сучасних вітчизняних досліджень, свідчить проведення 20-21 травня 2016 р. Міжнародної науково-практичної конференції «Просвіта» і розвиток громадсько-культурного життя в Україні: історія та сучасність», яку організували Волинська крайова організація ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

(далі – СНУ імені Лесі Українки) та Волинська обласна державна адміністрація. Матеріали конференції були опубліковані у фаховому науковому виданні – «Науковому віснику СНУ імені Лесі Українки». Значна їх частина присвячена висвітленню специфіки діяльності окремих філій Товариства «Просвіта» на Волині. Так, у статті Т. Трофімук-Кирилової та С. Чибирак проаналізовано передумови становлення та просвітницьку, культурно-мистецьку, бібліотечну і благодійну діяльність впродовж 1920–1930-х рр. одного із перших волинських осередків «Просвіти» у містечку Мацеїв Ковельського повіту (Трофімук-Кирилова, Чибирак, 2016). О. Сушук звернулася до вивчення діяльності Ковельської повітової «Просвіти» та її осередків, дослідивши окремі факти з історії просвітнянських гуртків сіл Сереховичі й Грабове та з'ясувавши їх внесок у розвиток українського шкільництва та освіти, кооперації, театального мистецтва, українізації православної церкви та загалом у національно-культурне відродження Волині в 1920–1930-х рр. (Сушук, 2016). Функціонування однієї із перших організацій культурно-просвітницької роботи у Луцькому повіті – філії Луцької повітової «Просвіти» у с. Романів – розкрито Ю. Сорокою (Сорока, 2016). Автор встановив, що цей осередок став центром українського культурного життя в селі, і відіграв важливу роль у розвитку кооперативного руху, відкривши в 1921 р. за участю Луцької «Просвіти» «Сільськогосподарське товариство», а в 1924 р. український кооперативний банк.

4. Висновки. Отже, сучасні українські дослідники активно працюють над вивченням історичних аспектів розвитку та діяльності Товариства «Просвіта» на Волині. Сформована з цієї проблематики історіографічна спадщина дозволила проаналізувати наукові розробки з історії та діяльності «Просвіти» у регіоні в різні періоди її існування. Короткий історіографічний аналіз дозволив авторам зробити висновок, що помітний інтерес у сучасних науковців викликає тематика діяльності просвітнянських організацій на Волині у міжвоєнний період ХХ ст. Значно менше є розробок про діяльність цих громадських організацій в умовах нацистської окупації, і майже відсутні роботи про їх розвиток на сучасному етапі. Ця проблематика залишається перспективною і потребує подальшої уваги з боку дослідників. Встановлено, що основними видами праць з досліджуваної теми є: дисертації, монографії, наукові збірники та статті, у яких проаналізовано становлення та розвиток волинських «Просвіт» та напрями їх діяльності.

Література:

1. Гарбарук А.С. Витоки Ковельської повітової «Просвіти» (початок 1920-х рр.). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки.* 2016. Вип. 3. С. 50–53.

2. Добржанський О. Товариства «Просвіта» на Буковині та Західній Волині в міжвоєнний період: порівняння організаційних засад, ідейної спрямованості та діяльності. *Літопис Волині*. 2022. Чис. 26. С. 97–102. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.16>
3. Дударчук Л.В. Діяльність товариства «Просвіта» на Волині в роки німецької окупації (1941–1944). *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*. 2018. Чис. 29. Вип. 13. С. 104–113.
4. Зек Б. Луцька «Просвіта» в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років* : наук. зб. Луцьк, 2015. Вип. 54. С. 24–26.
5. Зуляк І. Взаємини «Просвіти» Східної Галичини з Волинню у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2013. Вип. 1 : у 2 ч. Ч. 1. С. 30–32.
6. Каліщук О. Діяльність Товариства «Просвіта» на Західній Волині (за матеріалами міжвоєнної преси). *Літопис Волині*. 2018. Чис. 19. С. 39–78.
7. Крамар Ю.В. Ліквідація товариства «Просвіта» на західноволинських землях (1928–1932 рр.) : причини та наслідки. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 58–63.
8. Кучерепа М.М. Становлення та діяльність просвітянських організацій на Волині (1918–1939 рр.). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 27–35.
9. Кучерепа М. Просвіти і Просвітянські хати – українські національні осередки Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині*. 2018. Чис. 19. С. 96–104.
10. Кучерепа М., Сущук О. Ковельська повітова «Просвіта» імені Лесі Українки та просвітянський рух у селі Сераховичі в міжвоєнний період. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії* : наук. зб. Вип. 53. Луцьк, 2015. С. 84–89.
11. Освітні традиції та «Просвіта» на Волині: до 75-річчя факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки: колективна монографія / за ред. Я. Яроша. Одеса : «Гельветика», 2022. 400 с.
12. Понедельник Л. Культурно-освітня робота Луцького повітового товариства «Просвіта» в 20–30-х рр. ХХ ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди* : наук. зб. Луцьк, 2007. Вип. 26. С. 101–103.
13. Понедельник Л.А. Товариство «Просвіта» і волинське театральне мистецтво. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край* : матеріали ІХ наукової історико-красознавчої конф. Луцьк, 1998. С. 229–230.
14. Пономаренко С. З історії заснування товариства «Просвіта» в Луцьку. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2000. № 3 : Історія. С. 47–50.
15. «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне: збірник наукових статей, документів і матеріалів / за ред. В. К. Барана. Луцьк : «Вежа», 2001. 196 с.
16. Савчук Б. П. Волинська «Просвіта». Рівне : «Ліста», 1996. 154 с.
17. Сладковська Т.А. Культурно-освітня діяльність «Просвіти» Волині (1906–1921 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2011. 21 с.
18. Сладковська Т.А. Участь просвітніх організацій Волині у культурно-освітній роботі серед національних меншин (кінець ХІХ – 20-ті роки ХХ століття). *Часопис української історії*. Київ, 2009. Вип. 14. С. 22–27.
19. Сорока Ю.М. Романівський просвітянський осередок у 1920-х – початку 1930-х років. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 53–58.
20. Стрільчук Л. Переслідування «Просвіти» польською владою на Волині у міжвоєнний період. *Літопис Волині*. 2018. Чис. 19. С. 82–87.
21. Сущук О.П. Діяльність осередків товариства «Просвіта» в селах Грабове та Сереховичі Ковельського повіту на Волині (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 120–126.
22. Тичина І. Причини переслідування та ліквідації волинських «Просвіт» польською владою наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. *Красназнавство*. 2019. № 4. С. 43–49.
23. Тичина І., Тичина І. Волинські «Просвіти» і розвиток музично-драматичного мистецтва у міжвоєнний період. *Літопис Волині*. 2022. Чис. 26. С. 82–87. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.10>
24. Трофімук-Кирилова Т.М., Чибирак С.В. До питання виникнення одного із перших просвітянських осередків на Волині у містечку Мацеїв (1910–1920-ті рр. ХХ ст.). *Старий Луцьк*. Луцьк : ФОП Сікачова В. А., 2016. Вип. ХІІ. С. 262–271.
25. Трофімук-Кирилова Т.М., Чибирак С.В. Культурно-мистецька та просвітянська діяльність бібліотеки-читальні в містечку Мацеїв Ковельського повіту Волинського воєводства (1920–1930-х рр.). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 115–120.

26. Трофімук-Кирилова Т. Культурно-освітня діяльність Ковельської повітової «Просвіти» імені Лесі Українки у другій половині 1920-х рр. (за діловодною документацією із Державного архіву Волинської області). *Краєзнавство*. 2019. № 4. С. 34–42.
27. Філіпович М.Б. Луцька «Просвіта» (1918–1935 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Львів, 2002. 23 с.
28. Філіпович М.Б. Луцька «Просвіта». 1918–1935 рр. : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. 240 с.
29. Strilchuk L., Yarosh Ya. The Societies «Prosvita» of Volhynia Voivodeship in Confrontation with the Polish Authorities (1921–1934). *Skhidnoieuropeiskyi Istorychnyi isnyk*. 2021. Issue 20. Pp. 127–135. doi: 10.24919/2519-058X.20.240045.

References:

1. Harbaruk, A. S. (2016). Vytoky Kovelskoi povitovoi “Prosvity” (pochatok 1920-kh rr.) [The Origins of the Kovel District “Prosvita” (the beg. of 1920)]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, Vyp. 3, pp. 50–53. [in Ukrainian].
2. Dobrzhanskyi, O. (2022). Tovarystva “Prosvita” na Bukovyni ta Zakhidnii Volyni v mizhvoiennyi period: porivniannia orhanizatsiinykh zasad, ideinoi spriamovanosti ta diialnosti [Prosvita society in Bukovyna and Western Volyn in the interwar period: comparison of organizational principles, ideological orientation and activities]. *Litopys Volyni*, Chys. 26, pp. 97–102. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.16> [in Ukrainian].
3. Yelisieiev, D. I. (2008). Osoblyvosti vzaiemyn tovarystva “Prosvita” i tserkvy v period nimetskoï okupatsii v Ukraini (1941–1943 rr.) [Peculiarities of the cooperation of “Prosvita” with church in the period of german occupation in Ukraine (1941–1943)]. *Pivdennyi arkhiv. Ser.: Istorychni nauky*, Vyp. 28–29, pp. 287–294. [in Ukrainian].
4. Zek, B. (2015). Lutska “Prosvita” v umovakh natsyistskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Lutsk “Prosvita” under Nazi occupation (1941–1944)]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Biblioteka – osередky kultury, osvity, nauky: shliakh dovzhynoiu u 75 rokiv : nauk. zb.* Lutsk, Vyp. 54, pp. 24–26. [in Ukrainian].
5. Zuliak, I. (2013). Vzaiemyny “Prosvity” Skhidnoi Halychyny z Volynniu u mizhvoiennyi period [Relations “Prosvita” of Eastern Galychyna in Volyn in the interwar period]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Istorii*, Vyp. 1 : u 2 ch, Ch. 1, pp. 30–32. [in Ukrainian].
6. Kalishchuk, O. (2018). Diialnist Tovarystva “Prosvita” na Zakhidnii Volyni (za materialamy mizhvoiennoi presy) [The activities of the Prosvita Society in Western Volyn (based on the materials of the interwar press)]. *Litopys Volyni*, Chys. 19, pp. 39–78. [in Ukrainian].
7. Kramar, Yu. V. (2016). Likvidatsiia tovarystva “Prosvita” na zakhidnovolynskykh zemliakh (1928–1932 rr.): prychny ta naslidky [The Liquidation of “Prosvita” Organization on the Western Volyn Lands in the Years 1928–1932: Causes and Consequences.]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, Vyp. 3, pp. 58–63. [in Ukrainian].
8. Kucherepa, M. M. (2016). Stanovlennia ta diialnist prosvitianskykh orhanizatsii na Volyni (1918–1939 rr.) [Formation and Activity of Enlightenment Organizations in Volyn (1918–1939)]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, Vyp. 3, pp. 27–35. [in Ukrainian].
9. Kucherepa, M. (2018). Prosvity i Prosvitianski khaty – ukraïnski natsionalni osередky Volyni u mizhvoiennyi period [Prosvita and Prosvita huts – Ukrainian national cultural centers of Volyn in the in terwar period]. *Litopys Volyni*, Chys. 19, pp. 96–104. [in Ukrainian].
10. Kucherepa, M., Sushchuk, O. (2015). Kovelska povitova “Prosvita” imeni Lesi Ukrainky ta prosvitianskyi rukh u seli Serakhovychi v mizhvoiennyi period [Kovel district "Enlightenment" named after Lesya Ukrainka and the enlightenment movement in the village of Serakhovichi in the interwar period]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Serekhovychi ta Starovyzhivshchyna u svitovii ta ukraïnskii istorii: nauk. zb.* Lutsk, Vyp. 53, pp. 84–89. [in Ukrainian].
11. Yarosha, Ya. (ed.) (2022). Osvitni tradytsii ta “Prosvita” na Volyni: do 75-richchia fakultetu istorii, politolohii ta natsionalnoi bezpeky Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: kolektyvna monohrafiia [Educational traditions and “Prosvita” in Volyn: to the 75th anniversary of the Faculty of History, Political Science and National Security of Lesya Ukrainka Volyn National University]. Odesa : “Helvetyka”, 400 p. [in Ukrainian].
12. Ponedielnyk, L. (2007). Kulturno-osvitnia robota Lutskoï povitovoho tovarystva “Prosvita” v 20–30-kh rr. XX st. [Cultural and educational work of the Lutsk District Society “Prosvita” in the 20–30 of the XX century]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Lutska miska hromada: istoriia, tradytsii, liudy : nauk. zb.* Lutsk, Vyp. 26, pp. 101–103. [in Ukrainian].

13. Poniedielnik, L. A. (1998). Tovarystvo “Prosvita” i volynske teatralne mystetstvo. [Society “Prosvita” and Volyn theater art]. *Mynule i suchasne Volyni: Oleksandr Tsynkalovskyy i kraï* : materialy IX naukovoï istoryko-kraieznavchoï konf. Lutsk, pp. 229–230.
14. Ponomarenko, S. (2000). Z istorii zasnovannia tovarystva “Prosvita” v Lutsku [From the history of the establishment of the company “Prosvita” in Lutsk]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, № 3 : Istorii, pp. 47–50. [in Ukrainian].
15. Baran, V. K. (ed.) (2001). “Prosvita” na Volyni: mynule i suchasne: zbirnyk naukovykh statei, dokumentiv i materialiv [“Prosvita” in Volyn: past and present]. Lutsk : “Vezha”, 196 p. [in Ukrainian].
16. Savchuk, B. P. (1996). Volynska “Prosvita” [Volynsk “Prosvita”]. Rivne : “Lista”, 154 p. [in Ukrainian].
17. Sladkovska, T. A. (2011). Kulturno-osvitnia diialnist “Prosvity” Volyni (1906–1921 rr.) [Cultural and educational activity “Prosvita” in Volyn (during the years: 1906–1921)]. Extended abstract of candidate’s thesis. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 21 p. [in Ukrainian].
18. Sladkovska, T. A. (2009). Uchast prosvitnykh orhanizatsii Volyni u kulturno-osvitnii roboti sered natsionalnykh menshyn (kinets XX – 20-ti roky XX stolittia) [Participation of educational organizations in Volyn in cultural and educational work among national minorities (end of the XX – 20 of the XX century)]. *Chasopys ukrainskoi istorii*. Kyiv, Vyp. 14, pp. 22–27. [in Ukrainian].
19. Soroka, Yu. M. (2016). Romanivskyyi prosvitianskyi oseredok u 1920-kh – pochatku 1930-kh rokiv [Romanov Educational Center in the 1920 – early 1930]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, Vyp. 3, pp. 53–58. [in Ukrainian].
20. Strilchuk, L. (2018). Peresliduvannia “Prosvity” polskoiu vladoiu na Volyni u mizhvoiennyi period [Persecution of the “Prosvita” by the Polish authorities in Volyn in the interwar period]. *Litopys Volyni*, Chys. 19, pp. 82–87. [in Ukrainian].
21. Sushchuk, O. P. (2016). Diialnist oseredkiv tovarystva “Prosvita” v selakh Hrabove ta Serekhovychi Kovel’skoho povitu na Volyni (20–30 rr. XX century) [The Activity of the Cells of the Society “Prosvita” in the Villages Hornbeam and Terehovych Kovel District in Volhynia (20–30 of the XX century)]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, Vyp. 3, pp. 120–126. [in Ukrainian].
22. Tychyna, I. (2019). Prychyny peresliduvannia ta likvidatsii volynskykh “Prosvit” polskoiu vladoiu naprykintsi 20-kh – na pochatku 30-kh rokiv XX stolittia [Prosecution and reasons for the discussion of the volynskaya “Prosvitas” by polish authority at the beginning of the 20 – the beginning of the 30 years of the XX century]. *Kraieznavstvo*, № 4, pp. 43–49. [in Ukrainian].
23. Tychyna, I., Tychyna, I. (2022). Volynski “Prosvity” i rozvytok muzychno-dramatychnoho mystetstva u mizhvoiennyi period [Volyn “Prosvita” and development of music and dramatic art in the interwar period]. *Litopys Volyni*, Chys. 19, pp. 82–87. [in Ukrainian].
24. Trofimuk-Kyrylova, T. M., Chybyrak, S. V. (2016). Do pytannia vynyknennia odnogo iz pershykh prosvitianskykh oseredkiv na Volyni u mistechku Matseiv (1910–1920-ti rr. XX st.) [To the issue of the emergence of one of the first enlightenment centers in Volyn in the town of Maceiv (1910–1920 of the XX century)]. *Staryi Lutsk*. Lutsk : FOP Sikachova V. A., Vyp. XII, pp. 262–271. [in Ukrainian].
25. Trofimuk-Kyrylova, T. M., Chybyrak, S. V. (2016). Kulturno-mystetska ta prosvitianska diialnist bibliotekychyitalni v mistechku Matseiv Kovel’skoho povitu Volynskoho voievodstva (1920–1930-kh rr.) [Cultural and Art and Educational Activities of Atheneum in Maciejewe of the Kovel District Volyn Province (1920–1930)]. *Naukovyi visnyk SNU imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky*, Vyp. 3, pp. 115–120. [in Ukrainian].
26. Trofimuk-Kyrylova, T. (2019). Kulturno-osvitnia diialnist Kovel’skoi povitovoi “Prosvity” imeni Lesi Ukrainky u druhii polovyni 1920-kh rr. (za dilovodnoiu dokumentatsiieiu iz Derzhavnoho arkhivu Volynskoi oblasti). [Cultural and educational activities of the Kovel regional Lesya Ukrainka “Prosvita” during the second half of the 1920’s (according to business documentation from the state archive of Volyn region)]. *Kraieznavstvo*, № 4, pp. 34–42. [in Ukrainian].
27. Filipovych, M. B. (2002). Lutska “Prosvita” (1918–1935 rr.) [Lutsk “Prosvita” (1918–1935)]. Extended abstract of candidate’s thesis. Lviv, 23 p. [in Ukrainian].
28. Filipovych, M. B. (2007). Lutska “Prosvita”. 1918–1935 rr. : monohrafiia. [Lutsk “Prosvita”. 1918–1935]. Lutsk : RVV “Vezha” VDU im. Lesi Ukrainky, 240 p. [in Ukrainian].
29. Strilchuk, L., Yarosh, Ya. (2021). The Societies “Prosvita” of Volhynia Voivodeship in Confrontation with the Polish Authorities (1921–1934). *Skhidnoievropeiskyyi Istorychnyi Visnyk*, Issue 20, pp. 127–135. doi: 10.24919/2519-058X.20.240045. [in English].

Стаття надійшла до редакції 01.02.2023
The article was received 1 February 2023